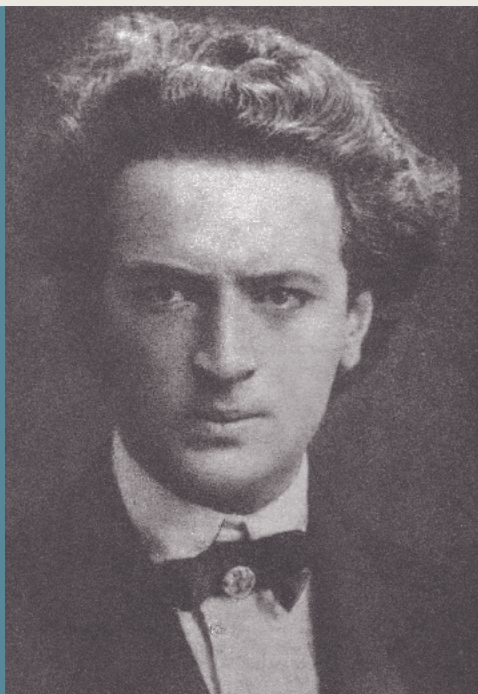

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΠ. ΤΣΕΡΕΣ

Σικελιανικά

fagotto books

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΠ. ΤΣΕΡΕΣ

Σικελιανικά

Σικελιανικά

Δημήτρης Σπ. Τσερέζ

© Ιούλιος 2022, Fagottobooks,

Νίκος Θερμός και ΣΙΑ ΙΚΕ

Σειρά Λευκάδα ζην

ISBN: 978-960-6685-94-1

Fagottobooks

Κεντρικό: Βαλτετσίου 15, 10680 Αθήνα

τηλ. 210-36.45.147, fax: 210-36.45.149

Υποκατάστημα: Ζακύνθου 7, 31100 Λευκάδα,

τηλ./fax: 26450-21095

info@fagottobooks.gr

www.fagottobooks.gr

Η παρούσα έκδοση ολοκληρώθηκε με τη συνδρομή του 2ου Πειραματικού
Γενικού Λυκείου Λευκάδας «ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΑΘΗΝΑΣ ΒΟΓΙΑΤΖΟΓΛΟΥ	ΣΕΛ 7
ΔΙΑ ΒΡΑΧΕΩΝ	ΣΕΛ 13
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
«ΔΙΠΛΑ ΤΟΥ ΔΕΝ ΕΧΩΡΟΥΣΕ ΑΛΛΟΣ»	ΣΕΛ 21
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΑΠΟ ΤΗ ΜΥΘΗ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΒΙΟ ΣΤΗΝ ΥΨΗΛΗ ΠΟΙΗΣΗ: ΑΝΑΤΕΜΝΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΙΚΕΛΙΑΝΙΚΗ ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΗ	ΣΕΛ 41
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
ΤΑ ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΠΕΠΡΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ (ΚΙ ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΣΧΟΛΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΥΣΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ)	ΣΕΛ 107
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ: Η ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΜΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΝΑΚΡΙΒΕΙΑΣ	ΣΕΛ 119
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ	
ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ, ΣΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΜΕΙΝΕ Ο ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ	ΣΕΛ 127
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	ΣΕΛ 145
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΣΕΛ 185
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ	ΣΕΛ 194

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δεν είναι συχνή η χαρά να υποδέχεται κανείς καλά βιβλία για τον Άγγελο Σικελιανό. Οι σημαντικές σελίδες που έχουν γραφτεί για τον λευκαδίτη ποιητή είναι λιγοστές τόσο σε σχέση με το τεράστιο ποιητικό μέγεθός του όσο και σε σχέση με όσες έχουν γραφτεί για άλλους σπουδαίους ομοτέχνους του, όπως ο Σολωμός, ο Κάλβος, ο Καβάφης (φυσικά), ο Παλαμάς, ο Σεφέρης ή ο Ελύτης. Ήταν λοιπόν μια πολύ ευχάριστη έκπληξη η ανάγνωση των μελετών που συσσωματώνονται στον ανά χείρας τόμο. Στέρεος φιλόλογος, δόκιμος λογοτέχνης και μεταφραστής του αρχαιοελληνικού τραγικού λόγου, ακάματος ερευνητής της τοπικής ιστορίας της Λευκάδας και της έναντι ακαρνανικής περιοχής, ο Δημήτρης Τσερές είναι ένας δια βίου αφοσιωμένος λάτρης του Σικελιανού, χωρίς όμως να αναλώνεται, όπως συχνά συμβαίνει σε παρόμοιες περιπτώσεις, σε κοινότοπους επαίνους και αστήρικτες υπερβολές για το ποιητικό μέγεθος του συντοπίτη του δημιουργού (είναι ένα φαινόμενο αξιοδιερευνήτο, που δεν είναι της ώρας να σχολιαστεί εδώ, η πνευματική και συναισθηματική «αφομοίωση» πολλών μελετητών του Σικελιανού από τον ποιητή, με αποτέλεσμα να υιοθετούν τον δικό του μεταρσιωμένο λόγο, λειτουργώντας περισσότερο ως θαυμαστές και πιστοί παρά ως αποστασιοποιημένοι ερευνητές του έργου του). Ο Τσερές κρατά μια ιδιοσυγκρασιακή συγγραφική στάση απέναντι στο θέμα του, η οποία θυμίζει το ύφος των διηγημάτων του: είναι άμεσος, απροσποίητος, ενίοτε αυτοβιογραφικός, με σιγουριά για όσα υποστηρίζει και συγκινησιακή θέρμη που δεν ανεβαίνει ποτέ πάνω από το επιτρεπτό όριο. Ο επαρκής διάλογός του με τη βιβλιογραφία περιορίζεται συνήθως στις υποσημειώσεις για να μη βαραίνει το κείμενό του. Μέσα στον καλλιεργημένο φιλόλογο ζει ακόμη το «αγροτόπαιδο», όπως αποκαλεί τον εαυτό του, που πέρασε τα

πρώτα χρόνια της ζωής του στο χωριό Πλαγιά της Ακαρνανίας, απέναντι από τη Λευκάδα· χάρη (και) σε αυτό το αγροτικό βίωμα, διατηρεί μια ασυνήθιστη σε φιλολογικά κείμενα φρεσκάδα ματιάς, αλλά επιπλέον, όπως θα δούμε, κατανοεί ορισμένες εικόνες του Σικελιανού που ένας αστός μελετητής, παρά το οσοδήποτε υψηλό μορφωτικό του επίπεδο, δεν θα μπορούσε να αντιληφθεί πλήρως.

Ήδη στη «Δια βραχέων» εισαγωγή του, ο Τσερές ομολογεί ότι παρά τη μοναδική γοητεία που του άσκησε ο Σικελιανός από την πρώτη ακόμη γνωριμία του με την ποίησή του, συχνά τον «ζάλιζε με την ασυμμάζευτη πληθωρικότητά του, τη δαιδαλώδη σύνταξη και τις θεοσοφικές του πτήσεις». Η παραδοχή αυτή επανέρχεται στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, παρά τον προκλητικό τίτλο: «Δίπλα του δεν εχωρούσε άλλος». Ο Τσερές δικαιούται να αποφαίνεται, όπως ο Ζήσιμος Λορεντζάτος, ότι ο Σικελιανός είναι ο μεγαλύτερος Έλληνας ποιητής του 20ού αιώνα, καθώς δεν του χαρίζεται ούτε για το γεγονός ότι «ο μυσταγωγός πολλές φορές υπερισχύει του ποιητή», ούτε για το ότι «η «συνομιλία» του με την Μούσα της Ιστορίας δεν υπήρξε τόσο ευτυχής όσο εκείνη με τη Μούσα της Ποίησης», ούτε για το ότι είναι, ενίοτε, «στρυφνός, «δύσπεπτος», «ακατάληπτος». Ενώ όμως ο Λορεντζάτος βασίζει την τολμηρή αποτίμησή του για την ποιητική πρωτιά του Σικελιανού κυρίως στη σύνθεση *Μήτηρ Θεού*, την οποία και ενσωματώνει ολόκληρη στην *Ανθολογία* του (το 1998), μαζί με οκτώ ακόμη μικρά ποιήματα του Σικελιανού, ο Τσερές περιλαμβάνει στη δική του, πολύ ενδιαφέρουσα ανθολογία (την οποία ονομάζει «Μικρό απάνθισμα» και χαρακτηρίζει σεμνά «απολύτως υποκειμενική»)* ποιήματα και αποσπάσματα από όλα τα έργα του ποιητή, ξεκινώντας από τον *Αλαφροϊσκιωτο* και φτάνοντας μέχρι τη δεύτερη σειρά των *Λυρικών* – θα άξιζε τον κόπο ένας σχολιασμός της προσωπικής αυτής ανθολογίας (συνδυαστικά με τον σχολιασμό των υπόλοιπων ανθολογιών και αυτοανθολογιών του σικελιανικού έργου) να είχε αποτελέσει ένα επιπλέον κεφάλαιο στα Σικελιανικά.

* Το «Ανθολόγιο Σικελιανού» συνόδευε την ανάρτηση του συγγραφέα «Υπάρχει και ο ποιητής (Σικελιανού εγκώμιο οφειλόμενο)» στον ιστότοπο *Άρωμα Λευκάδας* (www.aromalefkadas.gr), 10.9.2014.

Τα πέντε κεφάλαια του βιβλίου που κρατάμε στα χέρια μας, ωστόσο, είναι αρκούντως χορταστικά: στο πρώτο, μέσα από έναν συνεχή διάλογο αλλά και αντίλογο με την περί Σικελιανού βιβλιογραφία, ο μελετητής εξηγεί γιατί η περίπτωση του λευκαδίτη ποιητή είναι μοναδική στη νεοελληνική ποίηση από πολλές απόψεις, όπως είναι η πρωιμότητα και το αυτοφύες του ταλέντου του, η ανεπαρκώς ακόμη πιστοποιημένη και μελετημένη πρωτοποριακότητα του *Αλαφροΐσκιωτου* το μακρινό 1909, η εντυπωσιακά βαθιά γνώση της φύσης και του λαϊκού αγροτικού βίου κ.ά. Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζονται οι εκτενείς παρομοιώσεις των πρώτων μεγάλων συνθέσεων του Σικελιανού τόσο τεχνοτροπικά όσο και, κυρίως, ερμηνευτικά. Στο τρίτο, αποκαθίστανται λάθη των μελετητών σχετικά με τις σχολικές επιδόσεις του Σικελιανού και εύστοχα επισημαίνεται ότι η κοντά στη βάση βαθμολογία του ποιητή στο μάθημα των Ελληνικών (τόσο στο απολυτήριο του Ελληνικού Σχολείου όσο και σε εκείνο του Γυμνασίου) δείχνει ότι, ήδη από τότε, κάτι πήγαινε «πολύ στραβά στην ελληνική εκπαίδευση». Στο τέταρτο κεφάλαιο, διορθώνεται ένα ευρέως διαδεδομένο λάθος για μια σχολική φωτογραφία στην οποία δήθεν εμφανίζεται ο ποιητής. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο περιηγούμαστε νοερά στα διαδοχικά σπίτια όπου ο ποιητής έζησε από τη γέννησή του μέχρι και το 1910, οπότε με την Εύα και τον νεογέννητο Γλαύκο φεύγουν για την Αθήνα και το Παρίσι για να ανοιχθεί ο Σικελιανός σε νέους πλέον ορίζοντες

Η καρδιά του βιβλίου χτυπά στο δεύτερο κεφάλαιο, για το οποίο θα πω λίγα λόγια παραπάνω, καθώς καλύπτει τη μισή σχεδόν έκτασή του και είναι ιδιαίτερα γοητευτικό. Ο τίτλος του είναι εύγλωττος: «Από τη μύηση στη φύση και τον αγροτικό βίο στην υψηλή ποίηση: ανατέμνοντας τη σικελιανική παρομοίωση». Όπως ο ίδιος ο συγγραφέας σημειώνει, πρόκειται για ένα «εγχειρίδιο «εφαρμοσμένης ποιητικής» ή «ποιητικής μηχανικής»», που επιχειρεί να δείξει «όχι θεωρητικά και γενικόλογα αλλά με τον δάκτυλο «επί τον τύπον των στίχων»» πώς η βαθιά σικελιανική μύηση στη φύση μετατρέπεται σε υψηλή ποίηση. Η μεταφορική χρήση του σχετικού με τον άπιστο Θωμά βιβλικού χωρίου είναι καίρια, καθώς πράγματι η απτή «αποκωδικοποίηση» ορισμένων από τις εκτενείς παρομοιώσεις του Σικελιανού θα μπορούσε να πείσει και τον πιο καχύποπτο για την ποιητική δύναμη

και πρωτοτυπία του ποιητή. Για πολλά χρόνια ασχολήθηκα με τις τέσσερις πρώτες Συνειδήσεις, τόσο κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής όσο και αργότερα, αλλά εντέλει δεν είχα κατανοήσει σε βάθος αρκετές από τις παρομοιώσεις τον μηχανισμό των οποίων ξεκλειδώνει ο Τσερές. Διαθέτοντας τέσσερα ισχυρά πλεονεκτήματα (βιωματική γνώση της αγροτικής ζωής παιδιόθεν, ηλικία τέτοια που του έδωσε τη δυνατότητα να ζήσει τον κόσμο της αγροτιάς πριν αλλάξει ριζικά με τα νέα τεχνολογικά μέσα, καταγωγή από την σε συνεχή επικοινωνία με το Ιόνιο ακαρνανική στεριά και βέβαια γερή φιλολογική παιδεία και διαπεραστική αναγνωστική ματιά), ο μελετητής εξηγεί τα ανεξήγητα για χάρη μας. Από τις δεκάδες παρομοιώσεις που σχολιάζει, τις αντλημένες από τον αγροτικό, τον κτηνοτροφικό και τον αλιευτικό βίο, καθώς και από την ελληνική χλωρίδα και πανίδα, θα φέρω δυο μόνο ενδεικτικά παραδείγματα, μια και όλες βρίσκονται στις σελίδες που ακολουθούν, για να τις απολαύσει με την ησυχία του ο αναγνώστης. Η πρώτη βρίσκεται στη Συνείδηση της γης μου· καθώς ο ποιητής πετά με αεροπλάνο («με ξένα ισάνεμα φτερά»), εμφανίζεται να πίνει

το νέον αέρα
 που, ωσάν το νιοαρμεγμένο γάλα
 που το αρμέγει η γληγοράδα
 ορμητικό
 απ' τη μονοβύζα Φύση,
 σβήνει αφράτος μπρος στα χείλη
 κ' ευωδάει αθάνατα την αναπνοή.

Ο μελετητής εντοπίζει εδώ μια δυσδιάκριτη παρομοίωση, που για να γίνει αντιληπτή απαιτείται, όπως επισημαίνει, «γνώση του ποιμενικού βίου από πρώτο χέρι». Τη γνώση του αυτή μας την προσφέρει με εξαιρετική αφηγηματική ζωντάνια:

Το νιοαρμεγμένο γάλα έχει πλούσιο αφρό, ο οποίος δημιουργείται καθώς από την πίεση των δαχτύλων του βοσκού το γάλα φεύγει από τα

μαστάρια της προβατίνας και πέφτει με ορμή μέσα στην καρδάρια (το μεταλλικό δοχείο όπου συλλέγεται το γάλα κατά το άρμεγμα). Γνωρίζω από προσωπική πείρα ότι το γάλα αυτό το λέγανε «αφρή» – άκουγα τον παπού μου και τον πατέρα μου να το λένε εκεί που αρμέγανε. Και επειδή το γάλα αυτό το θεωρούσαν εκλεκτό τερψιλαρύγγιο, μας καλούσαν εμάς τους μικρότερους [: «Έλα να πιεις αφρή»] να πιούμε από αυτή τη ζεστή «αφρή» μέσα στο «γκιουμοκούπωμα», δηλαδή στο (σαν βαθύ κύπελλο) κούπωμα, το οποίο έκλεινε από πάνω το «γκιούμι», το κλειστό δοχείο δηλαδή, στο οποίο αποθήκευαν το γάλα για να το μεταφέρουν στον γαλατά ή στο σπίτι.

Η δεύτερη παρομοίωση αντλείται από το δημοφιλέστερο ποίημα των Συνειδήσεων, τον «Χωριάτικο γάμο» της Συνείδησης της γυναίκας, και αφορά τη νεαρή νύφη όταν την ετοιμάζουν για τη γαμήλια τελετή:

κι ο απάρθενος ας ρεύει λογισμός,
καθώς στα πλάγια τα βαθύχλοα
στον απάνεμο ήλιο
τ' ανθορόσημα μιας αγραπιδιάς.

Είναι αδύνατον να γίνει κατανοητή η αριστουργηματικά αισθησιακή αυτή παρομοίωση αφενός αν δεν έχει παρατηρήσει κανείς ποτέ μια ανθισμένη αγραπιδιά και αφετέρου αν δεν ξέρει το ακριβές νόημα της λέξης «ρεύω». Η ερμηνεία της εικόνας από τον Τσερέ είναι υποδειγματική:

Η αγραπιδιά είναι ένα δέντρο που τα αγκαθερά κλαριά του είναι τόσο πυκνά που δυσκολεύεται να ανεβείς. Επόμενο είναι, όταν ανθίζει ένα τόσο πολύκλωνο δέντρο, και τα άνθη του να είναι το ίδιο πυκνά. Πραγματικά, η ανθισμένη αγραπιδιά μοιάζει σαν μια στρογγυλεμένη τεράστια λευκή ανθοδέσμη. Το ρήμα «ρεύω», όταν λέγεται επί φυτών, σημαίνει κυρίως το πέσιμο του αγίνωτου ακόμα καρπού αλλά ενίοτε, και το πέσιμο των φύλλων και των ανθών (όπως εδώ) από το ελαφρό αεράκι. Άρα, η «σκηνοθετική» οδηγία του ποιητή είναι η έντονη προσ-

δοκία της σαρκικής ηδονής («ο απάρθενος λογισμός»), που από τον νου απλώνεται απαλά σ' όλο το κορμί της κόρης, να παρομοιασθεί, να μεταγραφεί δηλαδή στον δικό του γήινο κώδικα, με το απαλό «ρέξιμο» (ανθορρόγημα: εντυπωσιακό και σπάνιο σύνθετο που αποδίδει τέλεια την εικόνα) της πυκνής και κατάλευκης ανθοφορίας της αγραπιδιάς. Πιο απλά: Ο σαρκικός πόθος «κατεβαίνει» από τον νου της νύφης στο κορμί της όπως τα πυκνά άνθη της αγραπιδιάς στο χώμα.

Ο συγγραφέας των Σικελιανικών δεν τρέφει αυταπάτες: ξέρει ότι οι περισσότερες από τις θαυμαστές παρομοιώσεις, τα μυστικά των οποίων μας αποκαλύπτει, «είναι δυσκολοδιάβαστες και δυσκολονόητες –και κυρίως από τους ανθρώπους εκείνους το φυσικό περιβάλλον των οποίων αποτελεί τη μήτρα των παρομοιώσεων αυτών». Ξέρει, ακόμη, ότι και ο λαός του Σικελιανού, οι κάτοικοι της Λευκάδας, με λίγες εξαιρέσεις, δεν τον γνωρίζουν· όπως σημειώνει, η έντονη συζήτηση που πυροδότησε στην πόλη του το υπό κατασκευή Μουσείο Σικελιανού ήταν άσχετη με την ουσία της πνευματικής κληρονομιάς του και ένωσε τότε την ανάγκη να φωνάξει δυνατά «Υπάρχει και ο ποιητής». Έτσι, άρχισε να γράφει γι' αυτόν.

Όσα υποστηρίζει και όσα ανακαλύπτει ο Δημήτρης Τσερές για τον Σικελιανό είναι ενδιαφέροντα, με μπρίο και τιμιότητα εκφρασμένα, και αξίζει να τα διαβάσουμε, εφόσον μάλιστα ο ίδιος αναλαμβάνει την ευθύνη να υποστηρίξει, μεταξύ άλλων, ότι «το σκοτεινό νεφέλωμα του αποκρυφισμού ο Σικελιανός το μετασχηματίζει σε υψηλή ποίηση. Όσο και να ξεσκαρτάρεις το ποιητικό του χαρτοφυλάκιο, όσες επισφάλειες κι αν αφαιρέσεις, η αποτίμηση των πολυάριθμων εξαίσιων λυρικών οάσεων που απομένουν, τον τοποθετεί στην κορυφή του ελληνικού ποιητικού Παρνασσού».

Αθηνά Βογιατζόγλου

ΔΙΑ ΒΡΑΧΕΩΝ

Οφείλω μια σύντομη εξήγηση για το πώς έγινε η συνάντησή μου με τον Σικελιανό και πώς κατάληξε στο βιβλίο αυτό.

Το πρώτο που με κέντρισε ήταν ο πλήρης αιφνιδιασμός από εκείνες τις ολόφωτες σπίθες που ξεπηδούσαν ακόμα και από μεμονωμένες φράσεις ή λέξεις του και με θάμπωναν:

Ο ιερός και λιονταρίσιος ύπνος· ο ήλιος που τρίζει σα μυλολίθαρο· η καρδιά της γης που αντιχτυπά στους χτύπους της δικής του· η φωτιά που τον βύζαξε η μάνα του· το ορθρινό ξύπνημα των κορυδαλλών στη λάκκα τους· τα κλεισμένα μονοπάτια της γης του· οι αφέγγαρες νυχτιές, ο κρυφός αρραβώνας της μοίρας του και η σιγή στα ξύλα του δρυμού· το πηχτόν αστρόφως και ο κρυμμένος πιο βαθιά πρώτος του εαυτός· το χαράκι σαν της περιστέρας στον πετρωτό λαιμό της αρχοντοθυγατέρας και η ρόγα της που χώριζε ολόρτη απ' τη σφιχτή της ντυμασιά· η στιγμή που λάμπει ολοστρόγγυλη στον ήλιο σαν οπώρα· ο Μέγας Θάνατος που του έγινε αδερφός· Το ακόμα ζεστό από ερωτική θέρμη χέρι της Μαгдаληνής· Η Καλυψώ που σβήνει τον ερωτικό πόθο του Οδυσσέα σαν το αναμμένο σίδερο μέσα στο κρύο νερό· τα μαλλιά των γυναικών που η βροχή τα γυρίζει δακτυλίδια -άσε εκείνο το ιερατικό που σε πιάνει ρίγος «Άγγελε, αν τώρα θες, δώσε φωνή στη νύχτα...», κ.λπ., κ.λπ. Τέλος κι αρχήν η μνήμη εδώ δεν έχει...

Ο αρχικός αιφνιδιασμός μεταβλήθηκε, χωρίς δεύτερη σκέψη, σε στέρηση πεποίθησης πως «σαν ετούτον δεν υπάρχει δεύτερος» -αυτό το ««Ο Σικελιανός δεν ξεσήκωσε κανέναν» που το είπε τόσο αυθόρμητα και λαϊκά ο Λουντέμης. Κι αυτό το «αδευτέρωτος» γρήγορα ταυτίστηκε με το «καλύτερος». Άσχετα αν λίγο παρακάτω ο ίδιος με ζάλιζε με την ασυμμάζευτη πληθωρι-

κότητά του, τη δαιδαλώδη σύνταξη και τις θεοσοφικές του πτήσεις, που με εξουθένωναν και πέταγα το βιβλίο.

Τη μαρτυρία μου γι' αυτή τη μοναδική γοητεία θέλησα να καταθέσω στο πρώτο μελέτημα -αυτό το «Δίπλω του δεν εχωρούσε άλλος». Αυτό μόνο. Τώρα αν στο υπέδαφός του ξεφύτρωσε ένα πυκνό δίκτυο υποσημειώσεων, που άπτεται ή παραπέμπει στη μελέτη πολλών πτυχών του βίου και της ποίησης του Σικελιανού, ας όψεται η γνωστή στους παροικούντες φιλολογική βουλιμία που πιάνει το ένα και δεν αφήνει το άλλο.

Ύστερα, ήταν αυτές οι παρομοιώσεις που με άφηναν «με ανοιχτό το στόμα» -κυριολεκτικά. Για την απίστευτη γνώση της φύσης και του λαϊκού βίου, που έκλειναν μέσα τους, αλλά και τη μετουσίωσή της σε υψηλή ποίηση, που θεώνει το φυσικό και νύσσει το μεταφυσικό, όταν πολλοί ομότεχνοί του δυσκολεύονταν να υπερβούν το σύνορο που τους χώριζε από τη λαογραφία. Και ομολογώ πως, ένα αγροτόπαιδο που πέρασα τα παιδικά μου χρόνια μέσα στη φύση, ένιωθα πως ένας αρχοντο-αστός μού έβαζε τα γυαλιά -και ζήλευα. Αυτόν τον ανυπόκριτο θαυμασμό μου θέλησα να αποτυπώσω στο δεύτερο μελέτημα.

Μετά προέκυψαν και περιφερειακά ζητήματα. Μελετώντας το αρχείο του Ιου Γυμνασίου Λευκάδας, διαπίστωσα τις ελλείψεις και τα λάθη στη βαθμολογία του και τη συνεχή ομοιότυπη επανάληψη τους (σαν σε πολλαπλούς επάλληλους καθρέφτες αντανακλώμενα): Έπρεπε λοιπόν να αποκατασταθεί η πραγματική βαθμολογία του ποιητή ως μαθητή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για να ολοκληρωθεί η προσωπογραφία του (και, δευτερευόντως, να φανούν κάποιες εμφαντικές δυσλειτουργίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος). Έτσι προέκυψε το τρίτο μελέτημα.

Έπρεπε επίσης να διορθωθεί ένα «ιστορικό λάθος», στο οποίο, όπως θα φανεί στην οικεία θέση, είμαι συνυπεύθυνος και το οποία αναπαράγεται σε πολλά δημοσιεύματα: Μια φωτογραφία, στην οποία φωτογραφίζεται δήθεν και ο ποιητής. Έτσι φτάσαμε στο τέταρτο μελέτημα.

Το πέμπτο μελέτημα προστέθηκε για να διευκρινίσει άλλο ένα σημείο της ζωής του ποιητή, που μερικοί θεωρούμε ότι αξίζει να αποτελεί σημαντική ψηφίδα της συλλογικής μνήμης της πόλης αλλά από την άλλη ξέρουμε ότι είναι χωμένο κάτω από τις στοίβες της συλλογικής λήθης της ίδιας

πόλης: ποια είναι τα σπίτια της Δευκάδας στα οποία έμεινε ο ποιητής στα χρόνια της παραμονής του σ' αυτή.

Αυτά όμως έγιναν κάπως όψιμα. Πριν από αυτά...

...Έξι χρόνια (1960-1966), δηλαδή την αμέσως επόμενη δεκαετία από τον θάνατο του ποιητή και στο ίδιο Γυμνάσιο που φοίτησε κι αυτός, δεν είχα ακούσει τίποτα για τον ποιητή –ασφαλές δείγμα της πνευματικής καχεξίας του ελληνικού σχολείου εκείνων των καιρών και, κατ' αντανάκλαση, του πνευματικού υποσιτισμού των τροφίμων του. Ήταν τα χρόνια που ο Σικελιανός κατείχε περίοπτη θέση στη λίστα των «αντεθνικώς δρώντων». (Όχι, δεν θα πω ότι πρόκειται για κάτι «ηθικώς ανεπίτρετο» -εδώ πρόκειται για το «ηλιθίως ανυπέρβλητο»!).

Μούχλα και μιζέρια όμως και στη «γεραρά» Φιλοσοφική Αθηνών, της οποίας τρόφιμος «ευτύχησα» να γίνω κατά τη σκοτεινή τετραετία 1966-1970. Ο Σικελιανός για τους «φαινούς» μας δασκάλους, εκτός από «εθνικώς επικίνδυνος», ήταν και πολύ «νέος» -ο Ελύτης και ο Σεφέρης, γι' αυτούς, ήταν αγέννητοι ακόμα! Σ' αυτά τα μουντά χρόνια πάντως κατάφερα να έρθω σε μια πρώτη γνωριμία με την ποίηση του Σικελιανού με βασικό μου βοήθημα το Αντίδωρο των εκδόσεων «Γαλαξίας».

Με τέτοια σκευή, μετά τα 25 μου, ξαναγύρισα στη γενέτειρα του ποιητή. Τα κενά, που έπρεπε να κλείσω, με πίεζαν. Αρχισα να διαβάζω περισσότερο -και η έκπληξη δεν ήταν ποτέ απούσα. Occasione data τα λέγαμε και με τον Τριαντάφυλλο –μεταξύ μας. Κι όταν περπατούσα στην ίδια πόλη, στους ίδιους δρόμους, τον ένιωθα δίπλα μου:

Και τ' Άγγελου μ' οδήγαγε παλλόμενη η γραφίδα
Γιατί κοντά το μάντευα το στιβαρό του χνάρι
Και σ' ένα γύρισμα του νου, μου φάνηκε πως είδα
Το διάνεμά του στηγωνιά, του γνώρισα τ' αθάρι.

Κάπως έτσι κυλούσαν τα πράγματα. Όσπου, απ' αφορμή το υπό κατα-

σκευή Μουσείο Σικελιανού, ξέσπασε στη μικρή μας πόλη ένας θόρυβος για ένα σωρό δευτερεύοντα θέματα, ο οποίος καταλάγιασε απότομα όπως και άρχισε. Τότε ένιωσα την ανάγκη να φωνάξω δυνατά ότι «Υπάρχει και ο ποιητής», γιατί, φως φανάρι, ο ποιητής «έλειπε». Και έγραψα αυτά που πίστευα.

Και μετά απ' αυτό, όπως κάποιες φορές συμβαίνει στη ζωή μας και δεν καταλαβαίνουμε ακριβώς το πώς και το γιατί, ο ρυθμός επιταχύνθηκε και τα desiderata ανεπαισθήτως μεταβλήθηκαν. Άρχισα να διαβάζω πιο εντατικά τη σχετική βιβλιογραφία, η οποία εν τω μεταξύ είχε πλουτιστεί με –εκτενή και ευσύνοπτα– δημοσιεύματα, φιλολογικώς και ερμηνευτικώς εγκυρότερα, που πήγαιναν τη μελέτη του ποιητή πολύ πιο μπροστά από εκεί που την άφησαν οι προηγούμενοι και έδιναν πατήματα στον φιλόδοξο αναγνώστη να διευρύνει τα όρια της δικής του πρόσληψης. Άνοιγαν πια οι συγγραφικές μου παρτίδες με τον Σικελιανό.

Ήρθε πρώτα η συνεργασία στο σικελιανικό αφιέρωμα του ηλεκτρονικού περιοδικού Χάρτης (αριθ. 40, Απρίλιος 2022) –ένα μικρό τμήμα των όσων είχα «μαζέψει». Για τα υπόλοιπα δεν απόμενε πια παρά η συγγραφή αυτού του βιβλίου. Δεν θα κρύψω ότι η απογοήτευση –και γιατί όχι ο εκνευρισμός– από τα μεγάλα λόγια για τον «τεράστιο ποιητή μας», τα συνοδευόμενα από παχυλή άγνοια, έπαιξε ένα ρόλο επιταχυντή.

Αν και τι νέο κομίζω, θα φανεί στο τέλος. Εγώ πάντως, οφείλω να το πω από τώρα (ο αναγνώστης θα το καταλάβει καλύτερα), πως εκμεταλλεύτηκα τον κόπο άλλων επιμελέστερων εμού, τους οποίους και ευχαριστώ ειλικρινά –χωρίς αυτούς οι γνώσεις μου για τον Σικελιανό θα ήταν ελλιπέστερες. Το τι οφείλω στον καθένα, δεν θα δυσκολευτεί να το καταλάβει όποιος διαβάσει το βιβλίο.

Ξεχωριστά όμως θέλω να ευχαριστήσω την καθηγήτρια της Νεοελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων κ. Αθηνά Βογιατζόγλου, έγκριτη μελετήτρια και ερμηνεύτρια της σικελιανικής ποίησης, που πρόθυμα επωμίστηκε το βάρος να προλογίσει το πόνημά μου. Όσον αφορά τον παιδιόθεν και αδιαλείπτως φίλο μου Τριαντάφυλλο Ε. Σκλαβενίτη, είδηση θα αποτελούσε αν δεν έδινε το παρόν σε όλα τα στάδια και του παρόντος συγγραφικού μου εγχειρήματος. Ευχαριστώ τον κ. Νίκο Θερμό, που

δέχτηκε, σε δύσκολους καιρούς, να αναλάβει την έκδοση αντιμετωπίζοντας όσες δυσκολίες ανέκυψαν και οδηγώντας το εγχείρημα σε ευτυχές αποτέλεσμα. Και, τέλος, ευχαριστώ το («βαφτιστήρι» του ποιητή) 2ο Πειραματικό Γενικό Λύκειο Λευκάδας «Άγγελος Σικελιανός» και τον -πάντα πρόθυμο αρωγό σε τέτοιες προσπάθειες- Διευθυντή του κ. Κώστα Αραβανή, που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας προσπάθειας.

Δημήτρης Σπ. Τσερές
Λευκάδα, Μάρτης 2022

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

“ΔΙΠΛΑ ΤΟΥ ΔΕΝ ΕΧΩΡΟΥΣΕ ΑΛΛΟΣ,,

*Κι όμως αυτός ο άκριτος άνθρωπος τι εξαίσιος ποιητής που είναι!
(Μ. Καραγάτσης, Η Μεγάλη Χίμαιρα)*

Ο Σικελιανός¹ γεννήθηκε στην πόλη της Λευκάδας το 1884 (στο σπίτι όπου σήμερα στεγάζεται το ομώνυμο Μουσείο επί της οδού Κύπρου 1) και πέθανε στην Αθήνα το 1951 υπό συνθήκες που σήμερα θα τροφοδοτούσαν πολλές τηλεοπτικές εκπομπές και τον κόσμο του Διαδικτύου. Πατέρας του ήταν ο Ιωάννης Σικελιανός,² καθηγητής των Γαλλικών στο Ελληνικό Σχολείο και στο Γυμνάσιο Λευκάδας, και μητέρα του η Χαρίκλεια, το γένος Στεφανίτση. Ο Άγγελος ήταν το τελευταίο από τα επτά της οικογένειας εκ των οποίων επέζησαν τα πέντε.³ Φοίτησε στο τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο και στο τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας, από το οποίο πήρε απολυτήριο το 1900.⁴ Γράφτηκε στη Νομική αλλά δεν ακολούθησε τις νομικές σπουδές. Ο δρόμος του δεν περνούσε από εκεί.

Θα το πω εξ αρχής και μπορεί να φανεί προκλητικό: ο Άγγελος Σικελιανός είναι, με παραστάτη τον Οδυσσέα Ελύτη, ο μεγαλύτερος έλληνας ποιητής του παρελθόντος αιώνος –«ο μεγαλύτερος», το (ξανα)λέω μετά λόγου γνώσεως, όντας βέβαιος για τον σκανδαλισμό που θα προκαλέσει. Επισημαίνω εδώ, για λόγους ιστορικής ακρίβειας, ότι ο Ζήσιμος Λορεντζάτος ήδη από το 1988 έχει διατυπώσει ρητά και κατηγορηματικά την άποψη ότι ο Σικελιανός είναι «αδιαφιλονίκητα ο μεγαλύτερος έλληνας ποιητής του 20ού αιώνα»⁵ και στο ίδιο μήκος κύματος –αν και πιο κομψά διατυπωμένη– κινείται η γνώμη που εξέφρασε λίγο αργότερα σε ομιλία του ο θεμελιωτής των σικελιανικών σπουδών και εκδότης του όλου σικελιανικού έργου Γ. Π. Σαββίδης, όσο κι αν φαινομενικά το εύρος της ματιάς του περιορίζεται μόνο στα χρόνια της Κατοχής:

Πολλοί θαρρούν πως ο κατεξοχήν ποιητής της κατοχικής γενεάς μας ήταν ο Παλαμάς ή ο Καβάφης. Λάθος! Ο Σικελιανός –που δεν ετόλμησα ποτέ να τον συναντήσω προσωπικά– απλωνόταν σε όλον μας τον λυρικό ορίζοντα.

Δίπλα του δεν εχωρούσε άλλος.⁶

Και μπορεί εσχάτως μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος πολλών να το ελκύει το ωραίο και νεότευκτο «Μουσείο Άγγελου Σικελιανού» στη γενέτειρα πόλη του αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το μείζον είναι ο ποιητής -καλύτερα: η ποίησή του.

Και ο Σικελιανός είναι μέγας ποιητής. Μπορεί να κατηγορηθεί (και κατηγορείται) ότι απεραντολογεί, καθώς ο μυσταγωγός πολλές φορές υπερισχύει του ποιητή,⁷ και ότι η απεραντολογία αυτή μαζί με τη συνοδό της πολύπλευρη συναισθηματική διάχυση δυσχεραίνει την ενότητα και την ποιητική ολοκλήρωση των εκτενών του συνθέσεων· ότι, ως εκ τούτου, είναι στρυφνός, δύσπεπτος και, ενίοτε, ακατάληπτος·⁸ ότι είναι πολλές φορές εγωκεντρικός μέχρις αυτισμού, ένα υπερτροφικό λυρικό εγώ ακατάπαυστα και ενοχλητικά αυτοαναφορικό· ότι, εξ αιτίας αυτών, καταβάλλει, μέχρι εξοντώσεως, ακόμα και τον επαρκή και ευνοϊκό αναγνώστη του.⁹

Και δεν είναι χωρίς βάση οι κατηγορίες. Το διάβασμα των πολύστιχων ποιημάτων του σε φέρνει στα όριά σου –ακόμα και στο κλείσιμο του βιβλίου:¹⁰ Οι μεγάλες συνθέσεις του, με εκπρεπές παράδειγμα τις πέντε Συνειδήσεις του Προλόγου στη Ζωή, είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαβαστούν προφορικά. Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, είναι σχεδόν αδιάβαστες από την άποψη της «ποιητικής ακοής».¹¹ Με τη διαφορά βέβαια ότι και σε αυτή την περίπτωση το αισθάνεσαι ότι έχεις μπροστά σου έναν χαρισματικό ποιητή, που, όπως έζοχα το διατυπώνει ο συντοπίτης του Νίκος Σβορώνος, σε αιχμαλωτίζει ο «αχαλίνωτα ωραίος λόγος του»¹², όπως όταν ακούς ένα κλασικό μουσικό έργο μεγάλης διάρκειας και δυσκολεύεσαι μεν να το «πιάσεις» επακριβώς αλλά σε έχει αιχμαλωτίσει η γοητεία του. Και προεκτείνοντας αυτή τη σκέψη: Αν ο Σικελιανός δεν ήταν τόσο χαρισματικός ποιητής, με τους απόκρυφους και δύσβατους δρόμους, στους οποίους επέλεξε να πορευτεί, κινδύνευε -αυτός ο χαρισματικός και βαθύτατα μορφωμένος άνθρωπος- να καταλήξει ένας γραφικός παραδοξολόγος, όπως τόσοι άλλοι. Τι θα μπορούσε να σκεφτεί ένας «μέσος» αναγνώστης για έναν «γραφιά» που υποστήριζε με πάθος ότι η εποχή του Περικλή είναι εποχή παρακμής του Ελληνισμού η οποία ολοκληρώθηκε από την καταστροφική πολιτική του

Μεγάλου Αλεξάνδρου, ή ότι, στα γνωστά κοσμογονικά χρόνια των αρχών του 20ού αιώνα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ήταν ο νέος ήρωας του Έθνους και ο Ελευθέριος Βενιζέλος ο ολετήρας της Ελλάδας; Υπό την οπτική αυτή θεωρώ ότι η, αναμφισβήτητα συνεχής και έντονη, «συνομιλία» του Σικελιανού με τη Μούσα της Ιστορίας δεν υπήρξε τόσο ευτυχής όσο υπήρξε η «συνομιλία» του με τη Μούσα της Ποίησης.¹³

Μικρή παρέκβαση στο σημείο αυτό: για να είμαστε δίκαιοι, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι δίπλα στον χειμαρρώδη απεραντολόγο μυσταγωγό και οραματιστή του Προλόγου στη Ζωή και των άλλων εκτενών συνθέσεών του υπάρχει ο Σικελιανός των Λυρικών Α και Λυρικών Β, που είναι μικρότερα ποιήματα, αριστουργηματικά δουλεμένα, με πολύ πιο ευδιάκριτο ειρμό και αρχιτεκτονική, τα οποία θεωρούνται, ακόμα και από τους επικριτές του μυσταγωγού Σικελιανού, δείγματα υψηλής ποίησης, σε αντίθεση με τις προβληματικές, κατ' αυτούς, εκτενείς συνθέσεις του, ιδιαίτερα τις πέντε Συνειδήσεις του Προλόγου στη Ζωή.¹⁴

Παρά ταύτα, και ισχυόντων όλων αυτών που του καταλογίζονται, επιμένω για την πρωτιά του Σικελιανού. Και επιμένω γιατί, κατ' εμέ, το πρωτεύον δεν είναι το ότι ο Σικελιανός «απεραντολογεί», «μυσταγωγεί» και «αποκρυφολογεί». Το πρωτεύον είναι το ότι την ίδια στιγμή στην ποιητική του μήτρα κυφορείται το «θαύμα», αυτό που κανένας άλλος «μυσταγωγός» δεν το μπόρεσε: ο ενοχλητικός «αποκρυφισμός» του, έστω και μακρυγορώντας, να μετασχηματίζεται σε αριστουργήματα, που δεν τα ξαναείδε η ελληνική ποίηση, σαν τον «Ύμνο του Μεγάλου Νόστου» επί παραδείγματι, όταν δηλαδή προβάλλει ολόλαμπρος ο μεγάλος ποιητής αφανίζοντας ή αφήνοντας απενεργοποιημένο στην άκρη τον μυσταγωγό. Να το πούμε πιο κοφτά και μονοσήμαντα: Το σκοτεινό νεφέλωμα του αποκρυφισμού ο Σικελιανός το μετασχηματίζει σε υψηλή ποίηση. Όσο και να ξεσκαρτάρεις το ποιητικό του χαρτοφυλάκιο, όσες επισφάλειες κι αν αφαιρέσεις, η αποτίμηση των πολυάριθμων εξαίσιων λυρικών οάσεων που απομένουν, τον τοποθετεί στην κορυφή του ελληνικού ποιητικού Παρνασσού. Να το πούμε κι αλλιώς: Η σικελιανική βυθοκόρος ανέσυρε ποιητικά κοιτάσματα μετουσιώνοντάς τα σε υψηλή ποίηση –κοιτάσματα που κανείς ομότεχνος δεν τα είχε αγγίξει ως τότε ούτε τα ξανάγγιζε μετά από αυτόν. Στην περί-

πτωσή του, τηρουμένων των αναλογιών και των αναγκαίων προσαρμογών, βρίσκει πεδίο εφαρμογής η καίρια διατύπωση του Ελύτη για τον Ρωμανό τον Μελωδό:

Επειδή ας μη το αποκρύπτουμε: τα οχτώ δέκατα των κοντακίων του Ρωμανού διολισθαίνουν στην αφήγηση, στη διδαχή, στη ρητορεία [...]. Το πρωτείο έχουν η εκκλησιαστική σκοπιμότητα και η δογματική ακαμψία. Και θα 'ταν να λυπάται κανείς που ένα εύρος τόσο απέραντο για την έκφραση έμεινε ανεκμετάλλευτο, αν οι διάσπαρτες φωτεινές εκλάμψεις δεν έμοιαζαν αρκετές για να συμψηφίσουν την απώλεια.¹⁵

Δεν θα επιχειρήσω αναλυτική τεκμηρίωση του ισχυρισμού μου. Θα κάνω μόνο μερικές επισημάνσεις «αδέσποτες», κατά τη λαϊκή έκφραση, αλλά καίριες, ελπίζω, για την επιβεβαίωση της άποψής μου:

Ο Σικελιανός «γεννήθηκε» ποιητής. Και είναι ο μόνος που είναι «από την κούνια του» ποιητής. Οι άλλοι μεγάλοι ποιητές μας σπούδασαν, διάβασαν, ασκήθηκαν, κόπιασαν, βάδισαν σταδιακά στον ανηφορικό δρόμο της ποιητικής ωρίμανσης και καταξίωσης. Ο Σικελιανός όχι. Αυτός, εκεί λίγο πάνω από τα είκοσί του (λίγα μόλις χρόνια μετά την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο Λευκάδας, από το οποίο παίρνει το απολυτήριό του στις συμπληρωματικές εξετάσεις του Σεπτεμβρίου 1900 με βαθμό καλώς 5 και 30/41 και βαθμό στα Ελληνικά 6 με άριστα το 10)¹⁶ γράφει τον *Αλαφροϊσκιωτο*,¹⁷ που βρίσκεται πολύ πάνω από τον μέσο ποιητικό όρο της εποχής, αυτό το βουερό ποτάμι που σε παρασέρνει σε ένα ιλιγγιώδες και μεθυστικό λυρικό ταξίδι, που δεν γνωρίζει όρια τόπου και χρόνου, που σέρνει μέσα στην πλατιά του κοίτη αιώνες αιώνων: Όμηρο, Ορφικούς, Προσωκρατικούς, Σαπφώ, Αισχύλο, Πλάτωνα, Γραφές, Χριστό κι ό,τι άλλο γονιμοποιό της ποιητικής μήτρας συναντάει στην ορμητική του ροή. Διαβάζοντάς τον απορείς: Μα είναι δυνατόν; στα είκοσι τρία του; αυτόν τον απέραντο λεξιλογικό πλούτο που έχει συλλέξει, αυτή την εκπληκτική γλωσσοπλαστική τόλμη, αυτό το τέντωμα της γλώσσας ως τα έσχατα και μέχρι ρήξης εκφραστικά της όρια, αυτή την απίστευτη σε πλάτος και άχρι μυελού οστέων βιωμένη γνώση του λαϊκού αγροτικού βίου και της Φύσης και τη μετουσίωσή της σε μοναδι-

κές ποιητικές εικόνες -όλα αυτά πότε πρόλαβε να τα αποκτήσει αυτός ο αστός, αυτός ο επίγονος μιας, έστω και σε αποδρομή πια, αρχοντικής οικογένειας;¹⁸ Μήπως βρισκόμαστε ενώπιον βιολογικού παράδοξου; Και έτσι κοντεύω, εγώ τουλάχιστον, να πιστέψω ότι η Μούσα, την οποία επικαλούνταν οι αρχαίοι έλληνες ποιητές, δεν είναι πλάσμα της φαντασίας των αρχαίων ημών προγόνων αλλά θεότητα πραγματική -αυτή μιλάει με το στόμα του Άγγελου! Ας συγκρίνουμε τι έχουν γράψει στην ηλικία αυτή οι μείζονες έλληνες ποιητές -θα είναι μια πολύ διδακτική σύγκριση. Αν δεις, επί παραδείγματι, τι έχει γράψει ως τα σαράντα του ο Καβάφης και τα βάλεις δίπλα στον Αλαφροϊσκιωτο, μένεις άναυδος από την τεράστια υπέρ του Σικελιανού διαφορά.¹⁹ Ο Σεφέρης δεν έχει δημοσιεύσει τίποτα πριν από τα τριάντα του. Ο μόνος που δείχνει μια ικανότητα ανταγωνισμού είναι ο Ελύτης αλλά και αυτός υπολείπεται του Σικελιανού: Την πρώτη του ποιητική συλλογή, τους Προσανατολισμούς, τη δημοσιεύει το 1940, σε ηλικία 29 ετών.

Πάλι μια μικρή παρέκβαση: Είναι σαφές ότι εδώ, έστω με διαφορετική διατύπωση, ξαναπαίρνει το θέμα της έμπνευσης του Σικελιανού, για το οποίο δίστανται οι γνώμες από τη μια αυτών που βλέπουν το ζήτημα μάλλον από τη σκοπιά της «λογοτεχνικής κριτικής» και από την άλλη αυτών που το βλέπουν από σκοπιά «φιλολογική-γραμματολογική»: Οι μεν -που είναι και οι περισσότεροι- θεωρούν ότι ο Σικελιανός είναι τόσο χαρισματικός ή, τουλάχιστον, τόσο ιδιαίτερος ώστε γράφει εντελώς αυθόρμητα και τα ποιήματά του δεν χρειάζεται να υποβληθούν σε περαιτέρω επεξεργασία παρά μόνο -και όχι πάντα- σε ελάχιστη. Τα ποιήματά του «...βγαίνουν από μέσα του, όπως η Αθηνά από το κεφάλι του Δία», γράφει ο Καραντώνης. Οι δε -που είναι και λιγότεροι- θεωρούν ότι τα πράγματα είναι διαφορετικά, δηλαδή ότι ο Σικελιανός υποβάλλει σε επίπονη επεξεργασία τους στίχους του.²⁰ Παρέλκει να σημειώσω ότι η επί του προκειμένου θέματος προβληματική βυθίζει τις ρίζες της πολύ βαθιά στον χρόνο.²¹

Κατά την άποψή μου, το δίλημμα πρέπει να τεθεί όχι κατά πιστή εφαρμογή της αρχής «της του τρίτου αποκλίσεως» αλλά με πιο ελαστική την αντίθεση ανάμεσα στους δύο όρους του, με τον τρόπο δηλαδή που ήδη προ πολλών αιώνων μάς δίδαξε ο χαρισματικός συγγραφέας του Περί ύψους,